

Wrocław, dn. 28 kwietnia 2023 r.

Secesja jako forma realizacji prawa do samostanowienia

Rozprawa doktorska mgr Joanny Poprawskiej

STRESZCZENIE

Przedłożona rozprawa doktorska podejmuje tematykę prawa do samostanowienia oraz secesji, która może stanowić metodę jego realizacji. Choć powyższe zagadnienia zostały szeroko omówione w literaturze, intensywny rozwój prawa międzynarodowego na tej płaszczyźnie skłania ku dalszym rozważaniom oraz próbom ich systematyzacji. Głównym celem pracy było ukazanie wpływu prawa do samostanowienia na legalność secesji w prawie międzynarodowym przy uwzględnieniu różnych okoliczności faktycznych towarzyszących procesom secesyjnym.

Ze względu na istotną rolę w procesach państwowotwórczych zagadnienie secesji wpisane jest w problematykę prawa międzynarodowego. Jego źródła nie odnoszą się jednak *explicite* do samej secesji jako instytucji prawnej, a jedynie dostarczają częściowych informacji na temat podstaw jej dokonania oraz związanych z tym konsekwencji prawnomiędzynarodowych. We współczesnej praktyce międzynarodowej secesja najczęściej argumentowana jest prawem do samostanowienia podmiotu, który jej dokonał. Problematyczne wydaje się, że w żadnym dokumencie prawa międzynarodowego nie skonsolidowano katalogu przesłanek legalności secesji, co pozostawia państwom i organizacjom międzynarodowym dowolność w uznaniu tego aktu i jego materialnego skutku, najczęściej w postaci tworzenia terytorialnego aspirującego do statusu państwa.

Z kolei prawo do samostanowienia, mimo różnych koncepcji historycznych, jest współcześnie uznawane za jedną z zasad prawa międzynarodowego, wymienioną w umowach międzynarodowych i innych aktach o powszechnym zasięgu – m.in. w Karcie Narodów Zjednoczonych, Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka i Akcie końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, a także w rozmaitych dokumentach o charakterze regionalnym. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat do prawa do samostanowienia wielokrotnie odnosiły się rezolucje organów organizacji międzynarodowych, jak również orzecznictwo międzynarodowe. Zdecydowanie najbogatszy pod tym względem jest dorobek Organizacji Narodów Zjednoczonych i Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości. Obecnie doktryna i praktyka prawa międzynarodowego coraz częściej określają prawo do samostanowienia jako normę o charakterze *ius cogens*, egzekwowalną *erga omnes*.

Co ciekawe, pomimo tak licznych dokumentów odwołujących się do prawa do samostanowienia jego zakres przedmiotowy oraz podmiotowy poddaje się szerokiej dyskusji w doktrynie. Podkreślenia wymaga fakt, że prawo do samostanowienia może być realizowane zarówno w formie wewnętrznej, jak i zewnętrznej. W przypadku secesji mamy do czynienia z drugą z tych opcji, choć w prawie międzynarodowym brakuje wyraźnych wytycznych co do tego, kiedy należy uznać, że dany podmiot nie może realizować prawa do samostanowienia wewnątrz istniejącego państwa.

Rozprawa doktorska składa się ze wstępu, trzech rozdziałów oraz zakończenia. Na początku pracy zamieszczono także wykaz skrótów, z kolei w jej końcowej części znajduje się bibliografia.

We wstępie rozprawy określono jej zakres merytoryczny, przedstawiono problem badawczy oraz tezy. Wskazano także metody badawcze oraz źródła, z których korzystano w toku badań nad przyjętą problematyką.

W rozdziale I omówiono definicję prawa do samostanowienia, jego genezę, podstawy normatywne, a także szczegółowe elementy tego pojęcia, które obejmują zakres podmiotowy i przedmiotowy. Ponadto analizie poddano granice wewnętrznego prawa do samostanowienia w niektórych systemach prawa krajowego. Dalsza część rozdziału koncentruje się wokół natury prawa do samostanowienia i jego miejsca we współczesnym prawie międzynarodowym. Zbadany został zatem stosunek prawa do samostanowienia do innych zagadnień istotnych z punktu widzenia omawianego tematu. Pod uwagę wzięto pojęcie suwerenności, koncepcję *uti possidetis*, integralność terytorialną i nienaruszalność granic, a także prawa człowieka.

Rozdział II poświęcony jest zagadnieniu secesji. Wraz z rozwojem prawa międzynarodowego pojęcie to ulegało ewolucji, stąd jego geneza została szczegółowo omówiona w niniejszej w pracy. Ponadto odniesiono się do współczesnych definicji oraz kryteriów legalności secesji, uwzględniając rozmaite źródła prawa międzynarodowego. Rozdział II zawiera również rozważania na temat uznania międzynarodowego i jego znaczenia dla powodzenia secesji, jak również elementów konstytuujących państwo oraz kryteriów jego uznania. Szczególnie istotny pozostaje wzajemny stosunek zasad legalizmu i efektywności, który ma fundamentalne znaczenie dla prawnomiędzynarodowej oceny skutków secesji. Pomiedzy efektywnością a legalizmem w swoistym zawieszeniu pozostają twory terytorialne określane niekiedy jako państwa *de facto*, co stanowiło przyczynek do zbadania sposobów ich powstawania oraz ich statusu prawnomiędzynarodowego.

W rozdziale III szczegółowo omówiono przesłanki, które doprowadziły do procesów secesji w Afryce, Azji i Europie. Przeanalizowane w tej części pracy kazusy pozwoliły na przeprowadzenie studium podstaw legalności secesji w praktyce. Zaliczyć można do nich przede wszystkim zgodę państwa macierzystego, a także przesłankę zaradcą. O ile pierwsza z nich raczej nie budzi kontrowersji, w pracy omówiono różne formy udzielenia zgody na secesję, jak i miejsce tej instytucji w wewnętrznym ustawodawstwie państw. Natomiast negatywną przesłankę legalności secesji z całą pewnością stanowi zaangażowanie państw trzecich. W rozdziale III zbadane zostały także różne aspekty wpływu, jaki wywierają na przebieg secesji organizacje międzynarodowe. Niezwykle istotną rolę w kształtowaniu percepcji tego zjawiska jako procesu państwowotwórczego odgrywa orzecznictwo – nie tylko sądów międzynarodowych, ale także krajowych, stąd niezbędną była jego analiza.

Zakończenie rozprawy zawiera wnioski badawcze oraz podsumowanie stanu rozwoju koncepcji secesji jako formy realizacji prawa do samostanowienia w prawie międzynarodowym.

W celu zbadania przedstawionych wyżej problemów konieczne okazało się skorzystanie z metody dogmatycznoprawnej, jak również historycznoprawnej, prawnoporównawczej i empirycznej. Posłużenie się nimi pozwoliło na udowodnienie następujących tez:

- a) prawo do samostanowienia istnieje w prawie międzynarodowym poza płaszczyzną dekolonizacyjną;

- b) zakres podmiotowy prawa do samostanowienia obejmuje narody tworzące państwa i pozostające pod obcą dominacją, jak również mniejszości narodowe i etniczne;
- c) w przypadku niemożności realizacji wewnętrznego prawa do samostanowienia z uwagi na naruszenia praw człowieka (w tym także praw zbiorowych), dopuszczalna jest secesja zaradcza;
- d) przesłanki historyczne nie uzasadniają legalności secesji w wystarczający sposób, gdyż niezbędne jest udowodnienie braku możliwości realizacji prawa do samostanowienia przy zachowaniu dotychczasowej przynależności państwowej danego terytorium;
- e) efektywność i czynniki ekonomiczne nie są wystarczającymi przesłankami legalności secesji;
- f) zgodność secesji z prawem międzynarodowym warunkuje inicjatywa członków grupy, która jej dokonuje;
- g) sukces secesji uzależniony jest od jej odbioru na arenie międzynarodowej, szczególną rolę w tym względzie odgrywają zaś państwa, organizacje i sądy międzynarodowe.

W związku z brakiem szczegółowych regulacji dotyczących secesji i prawa do samostanowienia zasadne wydają się postulaty *de lege ferenda*, zmierzające do uporządkowania kryteriów legalności secesji, katalogu podmiotów uprawnionych do samostanowienia oraz szczegółowego zdefiniowania warunków, jakie przesądzają o niemożności realizacji tego prawa przy zachowaniu *status quo*.

Yorane Pomara